پ: پیاو ، پرسیار

ژ: ژن، بەڵام وڵام

نووسینی دوکتۆر روئیا تلوعی

بەشی یەکەم:

بەرایی:

ماوەیەکە پرسی ژن و باس لە فێمینیزم و بەتایبەت فێمینیزمی کوردی کە هێشتا بە دەست خودی ژنەکوردەکان بە تەواوی تیۆریزە نەکراوە لە سایتە کوردیەکان باو بووە و هەرکەس بە جۆرێك، حەز و ناحەز لە روانگەی خۆیەوە لێی دەدوێ. نامەوێ بڵێم ئەم باسە تازە و نوێیە، بەڵام پێم وایە دوو پرس بۆتە هۆکاری زۆرتربوونی: کۆنگرەی بە ناو ژنی کورد لە زانکۆی تاران و دیداری خاتوو مەهاباد قەرەداغی لەگەڵ دەسەڵاتدارانی کورد.

لە گەرماوگەرمی ئەم باس و خواسانەدا ئەوەی بەرچاوە رێژەی زۆرتری پیاوانە کە لە چەندین روانگەی جیاوازەوە دەدوێن، رەخنە دەگرن یان پرسیاریان هەیە. ژنانی بەشدار لەم باسەدا جارێ زۆر کەمین. کەسانێکیش بە نازناوی ژنانەوە دەنووسن و لەوە ناچێ ژن بن، بەو هۆیەی کە هیچ رەسمێك لە خۆیان نیشان نادەن و لە ناکاویش دەردەکەون و بێدەنگ دەبن و تا ئەم کاتە بەو ناوانە نووسەرمان نەبووە. سەیر ئەوەیە ئەم نازناوە ژنانە بێ رەسم و تازە دەرکەوتووانە دژ بە ژنانی چالاکیش دەنووسن!

بەهەرحاڵ ئەوەی بۆ من جێگای رێز و دڵخۆشییە وروژاندنی باسی فێمینیزمە لای کوردان و هەوڵ بۆ لێکۆڵینەوە لە سەری. ئەمە دەسەلمێنێ کە چەمکی فێمینیزم و بزاڤی ژنان خەریکە جێگای شیاوی خۆی لە کۆمەڵگای کوردیدا دەدۆزێتەوە و وای لێهاتووە کە ئیتر نکوولی لێ ناکرێ. بۆ نموونە لە رۆژنامەی شۆڕش ژمارە ٤٢ی کۆمەڵە، سێ وتاری بەنرخ هەیە کە راستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ باس لە بزاڤی حاشاهەڵنەگری ژنان و چەمکی فێمینیزم دەکات. هەروەها کاك ناسری رەزازی لە وتووێژی رادیۆ لاوان لە سوێد باسی ئەوە دەکات کە بزاڤێکی هونەری، ئەدەبی، رۆشنبیری و فێمینیستی لە رۆژهەڵاتی کوردستاندا لە ئارادایە و دەبێ پشتیوانی لێ بکرێ. لە سایتە ئینتەرنێتیە کوردیەکاندا بەیاننامەی ژنان و وتارگەلی جۆراوجۆر لە سەر فێمینیزم بڵاو دەکرێتەوە و لە گۆڤار و رۆژنامەکانیش بەهەمان شێوە.

لێرەدا سەرجەم ئەو وتارانەی کە باسی بزاڤی ژنان و فێمینیزمی تێدایە، چ ئەوانەی بە لۆجیك و زانستەوە نووسراوە و چ برێك لەوانەی کە هێرشیان سەر

فێمینیزم کردووە، چ ئاراستەی من کرابێ چ ئاراستەی خاتوو مەهاباد و چ ئاراستەی ژنانی چالاکیتر لەم بووارە دەکەمە پرسیارگەلێك بە ناوی نووسەرانی بەڕێزیەوە و وەك ژنێکی کوردی فێمینیست لە روانگەی خۆمەوە وڵامی دەدەمەوە.

دەمێك بوو بابەتی «پ: پیاو، پرسیار، ژ: ژن بەڵام، وڵام» لە مێشکمدا بوو. پێم وایە لای پیاوان دنیای ژنان دنیایەکی پڕ رەمز و رازە و زۆر پرسیاریان لا ساز دەکات. لە راستیدا ئەوەی پیاوان سەبارەت بە ژنان دەیزانن ئەوشتانەیە کە لە روانگەی پیاوانەی خۆیانەوە لێی تێگەیشتوون. ژنان زۆر کەم بە زمانی خۆیان لە خۆیان و کێشەکانیان دواون. تەنانەت دەتوانم بڵێم ژنان لە ناخی دڵیانەوە لە ژنێتی خۆیان نەدواون. ترس لە زۆر شت بۆتە کۆسپێك بۆ ئەوەی ژن بە زمانی خۆی باسی خۆی و بیروڕاکانی بکات. من وەك یەك ژن لەو چەندین ملیۆن ژنەکوردەی جیهان دەمەوێ وڵامی پرسیارەکانی پیاوان لە روانگەی خۆمەوە وەك ژنێکی کوردی فێمینیست بدەمەوە. سەرەتا پێویستە راوەستم لە سەر ئەو خاڵەی کە زۆر دژم لەگەڵ ئەوەی تا ناوی ژن دێت، بیر لە جنسی ژن و سێکسی ژن بکرێتەوە؛ وەك بڵێی مرۆڤێك کە بە جنس ژنە، لەم کۆمەڵگادا کێشەی نیە مەگەر پرسی سێکس و پیاویش لە هەموو رەهەندەکانی ژیانی ژن تێگەیشتوە بەشی بزوێنەرە سێکسییەکەی نەبێ. ژن مرۆڤێکە کە سەرچاوەی ژیانە و ژیانی ژنیش لە هەموو رەهەندە کۆمەڵایەتی، ئابووری، سیاسی، فەرهەنگی، فکری و دەروونی، مێژوویی، مرۆڤناسی، مافناسی، بایۆلۆجی و هتد، جێگای سەرنج و لێکۆڵینەوەیە.

پرسیارگەلی وتاری «فێمینیزم و فێمینیستانی کورد» نووسینی کاك «ئاسۆ بازیزیدی»

پ: ڕووناكبیرانی كورد هەر وەك نەتەوەی كورد كە ساڵهایە ژێردەستە، سەیتەر بوون و ژێردەستی بە ڕوخساری ئەندێشە و بیر و بڕواكانیانەوە دیارە. لەم بوارەدا خۆتەكاندن و هاندانی مێشك زۆر پێویست نیە؟

و: خۆتەكاندن و هاندانی مێشك هەم بۆ ڕووناكبیرانی كورد، چ ژن و چ پیاو و هەم بۆ ڕووناكبیرانی جیهانی سێیەم یا خود ولاتانی باشوور (بە پێی دابەشكرانی نوێی جیهان بە باكوور و باشوور) زۆر پێویستە. ئەمەش ئەنگێزەیەكی بەهێز دەخوازێ. ئەوەی لە نەتەوەی كورد و نەتەوەكانی دراوسێیدا دەبیندرێ، نەبوون یا دەگمەن بوونی داهێنەر و خوڵقێنەر لە بوارە جیاوازەكاندایە. ئەم هەموو كۆمەڵناس، فەیلەسووف، ئەدیب و... هتدی بەناوبانگ لە جیهاندا هەن، چەندیان كورد، تورك، فارس یا عەرەبن؟ ئەم دیاردە ناحەزە هەر تایبەت بە كوردی ژێردەستە نیە و داوێنی نەتەوە خاون دەسەڵاتەكان بە سەر كوردیشدا دەگرێتەوە؛ بەڵام لە كورددا زۆرتر كاریگەر بووە؛ بۆ نموونە لەم چاخەدا «داریووش شایگان» لە بوواری بە جیهانیبوون و «عەبدولكەریم سرووش» لە بواری خوێندنەوەی نوێ لە دین لە نێو فارسەكاندا، «محەمەد ئەركون» لە بواری خوێندنەوەی نوێ لە ئیسلام و «ئیدوارد سەعید» لە بواری ڕۆشنبیریدا و «نەوال سەعداوی» لە بواری فێمینیزمدا لە عەرەبەكاندا خاوەن بیروڕای خۆیان و داهێنانن. لە بواری ئەدەبی بە شێوەی ناوچەیی نە جیهانی دەكرێ بۆ نموونە ئاماژە بە «نیما یوشیج» لە فارس و «نازوكولەمەلایك» لە عەرەب و «نازم حیكمەت» لە توركدا بكرێ. لە كورددا كوا داهێنەرێك كە لە جیهاندا بەناوبانگ بێت و وەك سەرچاوەیەك باسی لێبكرێ؟

بە شێوەی ناوچەیی دەكرێ نموونەی «گۆران» لە ئەدەبی مۆدێڕن و «بەختیار عەلی» لە ڕاڤە و «شێركۆ بێكەس» لە شیعردا بكەین؛ بەڵام هیچیان بە تەواوی جیهانی نین و بۆ هەموو دنیا ناسراو نین، وەك چون دەڵێی «ئانتۆنی گیدنز» و تەواوی دنیا بیناسێت.

ئیمـــڕۆ «بەهمـــەنی قوبـــادی» لـــە بـــواری ســـینەما توانیویـــەتی تـــا رادەیـــەکی بـــاش لـــە جیهانـدا ناوبـانگی بێـت و کـورد و سـینەمای کـوردی بناسـێنێت. هـەموو ئـاواتی مـن ئەوەیـە خـەڵاتی ئۆسـکار بەرێتـەوە و ببێتـە مایـەی شـانازی کـورد. «لـەیلا زانـا»ش تارادەیـەکی زۆر ناسراوە و بە داخەوە بە هۆی بەرژەوەندی سیاسی تورکیا خەڵاتی ئاشتی نۆبێلی نەدرایە.

دیـارە لـە بەشـی رۆژهـەڵات و بـاکووری کوردسـتان کـە مـافی خوێنـدن و نووسیـــن بـە زمانی کـوردی نیـە، فەرهـەنگی فـارس و تـورك لـە مێـشکی دانیـشتوانی ئـەم ناوچـەدا سـەیتەر دەبێ. پێم وایە دەبێ هـەزاران ئافـەرین بڵـێن بەوانـەی کـە لـەم کـەش و هەوایـەدا زمـانی خۆیـان دەپارێزن و هەوڵ بۆ نەتەوەکەیان دەدەن.

پ: ڕووناکبیـــرانی کـورد دەوا و دەرمـانی وڵاتـانی مـۆدێرن بـە تایبـەتی رۆژئـاوا کـە بە سەد سـاڵ لـە پێـشتـرن هەڵـدەگرن و جـلوبـەرگێکی کـوردی لەبـەر دەکـەن و دەیانهـەوێ دەرخواردی کۆمەڵگای نەخۆشی کوردەواری دەن" ئەمە زانستییە؟

و: بـە رای منـیش کۆمـەڵگای کـوردی تووشـی نەخۆشـی دواکەوتوویـیە کـە هەڵبـەت ڤـایروس و هۆکـاری زۆرە. چەوسـاندنەوە لـە لایـەن دەسـەڵاتداران، بێبەشـی لـە پیـشەیی بـوون، خۆخۆری و هتـد وایکـردووە کـە نـەمانتوانیوە خۆمـان لـەم نەخۆشـییە رزگـار کـەین. داهێنـەر و خولقێنەریـشمان لـە ئاسـتی جیهانیـدا نیـە. نەخوێنـدەواری و کـەمخوێنـدەواریش لـە رێژەیـەکی زۆر لـە خـەڵکی کۆمـەڵگادا دەبینـدرێ. خـەڵکانی رۆژئـاوا لـە مۆدێرنیتـە تێپـەڕیون و بـەرەو قۆنـاغی پۆسـتمـۆدێرن دەچـن. ئێمـە هێـشتا قاچـمان لـە قـوڕاوی نەریتـەکان هەڵـچەقیوە. ئایـا ئەزموونـەکانی ئـەوان لـە بەرچـاو بگـرین و جیهـانی بیـــر کەینـەوە و ناوچـەیی کـار بکـەین باشتـــر نیـە لـەوەی وەك کیـسەڵ بـەرەو پێـشکەوتن بـچین و کەروێـشکی مۆدێرنیتـەی رۆژئـاوا هـەموو لوتکـەکان بـــخاتە ژێـر دەسـەڵاتی خـۆی؟ دیـارە هـەل و مـەرج و برێـك تایبەتـــمەندی ئێمـە لـەوان جیـاوازە؛ بۆیـە بـە پێـی هـەل و مـەرجی خۆمـان دەتوانیـــن جـل و بـەرگی کـوردی لەبـەر دەسـکەوتە باشـەکانی شارسـتانییەتی رۆژئـــاوا بکـــەین و بـــە خاڵـــە پۆزەتیڤـــەکانی

خۆشمان وەبیرازێنیین. ناکرێ ماڵێك لە خشت لەم جیهانە پڕ لە کۆشکەدا دروست بکەین، دەرگا و دەلاقەکانی داخەین و ناوی بنێیین ماڵی کورد. دەکرێ لە چاخی بەجیهانیبووندا و گەشەی پێوەندی نێوان خەڵکی جیهان هەوڵ بدەین کولتوور و زمانی ئێمەش نەسڕێتەوە و کۆشکێك بۆ کوردستان ساز کەین کە هەڵگری تایبەتمەندییەکانی نەتەوەکەشمان بێت. کاك «ئومید وەرزەندە» پەیڤی پرۆفیسۆر «دەیڤید کریستاڵ» زماناس و مامۆستای زانکۆی لە سەر داهاتوی زمان وەرگێراوە. چەند خاڵی گرنگ لەم وتارەدا هەیە. دەیڤید کریستاڵ دەڵێ: «٢٥٪ی خەڵکی جیهان بە زمانی ئینگلیزی قسە دەکەن. ئیستا لە جیهاندا شەش هەزار زمان هەیە کە نیوەیان، واتە سێ هەزار زمان لە مەترسی مەرگ و لەناوچوون دان و ئەگەر بەر ئەم رەوتە نەگیرێ تا دواییین کاتەکانی ئەم سەدەی کە تێیدا دەژین، ئەو زمانانە دەمرن. تا سەد ساڵیتر هەر دوو حەفتە زمانێك دەمرێ. مەرگی زمان واتە مەرگی دواییین وێژەر و میراتبەری زمانێك.» هەروەها دەڵێ: «ئیمرۆ ٦٠ زمان لە جیهاندا هەیە کە تەنیا یەك وێژەری هەیە! و ٩٦٪ی زمانەکانی جیهان وێژەریان ٤٪ی خەڵکی جیهانە» بە رای کریستاڵ بە سێ شێوە دەکرێ رێگری لە مەرگی زمان بکرێ: یەکەم داخوازی و ویستی خەڵکێك کە بەو زمانە قسە دەکەن، دووەم خوازیاری دەوڵەت کە بەداخەوە برێك لە دەوڵەتەکان لە زمانی کەمینەکان دەترسن، بە تایبەت ئەو کەمینانەی کە زمان و ئەتنیکیان بە شێوازێکی پتەو تێکەڵاوی یەکترە و سێیەم راگرتنی زمان پێویستی بە پارەیە بۆ چاپەمەنی و کتێب و بڵاڤۆك و هتد. کریستاڵ، سوورە لە سەر ئەوەی کە شوناس لە ئەندێشە و لە زماندایە و مرۆڤ تێکچوونی شوناسی خۆی پێ قەبووڵ ناکرێ.

ئیستا لەم هەل و مەرجەدا نەتەوەی ئێمە وەك کورد ئەرکی سەرشانیەتی زمانی خۆی کە شوناسی ئەوە بپارێزێ و لەملایشەوە لە جیهانێکدا دەژی کە مرۆڤەکان بە هۆی پێوەندییەکانیان زۆر لە یەك نزیك بوونەوە و چەمکی شارۆچکەی جیهانی بۆتە واقیعێکی

راستی جیهانی. کەواتە بۆ مانەوەمان پێویستە زمانمان لە مەرگ رزگار کەین و لەگەڵ جیهانیشدا رێککەوین و دەسکەوتە پۆزەتیڤەکانی رۆژئاواییەکان بە شێوەیەکی زانستی لەگەڵ کولتوور و تایبەتمەندییەکانی خۆمان یەکخەین. ئەوەشمان لە بەرچاو بێ کە خاڵە نەگەتیڤەکانی خۆشمان دەبێ وەك خاڵە نەگەتیڤەکانی رۆژئاواییەکان وەسڕین. بڕێك لە بیرمەندانی فەرەنسی دارێژەری بیرۆکەیەکی نوێ بە ناوی «بەجیهانیبوون لە روانگەیەکیتر»ن. ئەم بیرمەندانە پێیان وایە کە وڵاتانی دەوڵەمەند دەبێ پشتیوانی وڵاتانی هەژار بن و بە یارمەتی ئابووری و بە خۆش بوون لە قەرزداری وڵاتانی هەژار و یارمەتی بۆ فێرکاری و پیشەیی بوون و هتد، ئەو دەرفەتە بڕەخسێنن کە ئەمانیش بەرەو پێشکەوتن بچن و پرۆسەی بەجیهانیبوون نەبێتە هۆکاری قووڵتربوونی کەلێنی نێوان وڵاتانی باکوور و باشوور. لەم روانگەوە دیارە نەتەوەی کورد کە لە چوار وڵاتی عێراق و ئێران و تورکیا و سووریا لە پەراوێزدایە و ئاستی دواکەوتوویی زۆرە، بێگومان پێویستی بە یارمەتی زۆر دەبێ بۆ گەشە کردن. قۆزینەوەی ئەم دەرفەتانە و کەڵك وەرگرتن لەم هەلانە بە قازانجی کوردە نەك خۆ دوور خستنەوە. ئەگەر دەمانەوێ شوناسمان بپارێزین دەبێ سەیری داهاتوو بکەین نە رابردوو.

پ: فێمینیزم لە کۆمەڵێ لایەنی جیاواز پێك هاتووە کە نەك وەك یەك ناچن بەڵکوو لە زۆر جێدا دژی یەك رادەوەستن. فێمینیستەکانی ئێمە هەوڵ دەدەن لە شاخە جۆراوجۆرەکانی ئەم دیاردەیە تاریفێ بکەن بە کاریتە و پەیکەری ویست و خوازی خۆیان. ئەمە تا چ رادەیەك زانستیە؟

و: وایە فێمینیزم کۆمەڵێك بیرورای جیاوازی هەیە. چەندین جۆر فێمینیزم ناسراوە. لەگەڵ تەواوی ئەو دابەشکردنانەی کە کاك ئاسۆ ناوی بردوون و ئاماژەی بە سۆسیال فێمینیزم و مارکسیست فێمینیزمیش نەکردووە، دیسان دابەش کردن بە سێ شەپۆلیش دەبیندرێ و شەپۆل سێیەمییەکان لە سەر ئەو باوەڕەن کە رەنگی پێست و نەتەوە و تەمەن

و چیـــن و هتـد لــە سـەر کێـشەی ژنـان کاریگـەرێتی زۆری هەیـە و فێمینیزمـی ژنـانی سـپی پێـستی چـینی ناوەنـدی وڵامـدەری هـەموو کێـشە و گرفتـەکانی ژنـانیتـر وەك ژنـانی جیهـانی سـێیەم و ژنـانی رەش نیـە. نەتـەوەی کـوردیش نەتەوەیـەکی مـافخوراوە و تایبەتـمەندییەکی هەیـە کـە هـیچ نەتەوەیـەکیتـری جیهـان نیـەتی و ئـەوەش چوارپارچـە بوونـە. ئـەم چوارپارچـە بوونـە کۆمـەڵێك گرفـت و کێـشەی سـەرەڕای کێـشەکانیتـر بـۆ ژنـان بـەدیهێناوە. لـە لایەکـەوە ئێمــە تایبەتـــمەندی کولتـــووری و کۆمەڵایــەتی خۆمـــان هەیــە. ئەگــەر کێــشەی ژنێکـــی ئەورووپی ئـازادی هاوجنـسگەرایی بـێ، ئـەوە کێـشەی ئێمـەی ژنـی کـورد نیـە. لـە فێمینیزمـی کوردیـــدا ژن و نەتـــەوە، ژن و مـــافخوازی و نەتـــەوەی بـــێ دەســـەڵات و هتـــد کێـــشەگەلی سەرەکیـــن کـــە پێویـــستە رێگـــا چـــارەیان بـــۆ بدۆزرێتـــەوە. لـــە فێمینیزمـــی کوردیـــدا خـــەباتی رزگاریخوازی ژن لـە خـەباتی رزگاریـــخوازی نەتـەوەی کـورد جیـاواز نیـە. ژنـی کـورد دەبـێ بـە زمـــانێکی لۆجیـــك و زانـــستی ئـــەم کێـــشە تایبەتیانـــەی بـــۆ خـــەڵکانی جیهـــان شـــی بکاتـــەوە. سـەرەتا پێویـستە بـە شـێوەیەکی زانـستی لـە فێمینیـزم تێبگـەین و ئەوسـا بـە زانیـاری و عـیلم جێگـای شـیاوی خۆمـانی تێـدا وەدۆزیـن و فێمینیزمێکـی کـوردی تـاریف و پێناسـە بکـەین. ســەرکەوتنی زانــستی ئێمــە لــەم بــوارەدا هــەنگاوێکی گرنگــە بــۆ خۆمــاڵیکردنــی تیــۆر و نەندێـشەیەکی جیهـانی. بـا کـورد فێمینیـزمیش وەك لقێکـی فێمینیـزم لـە جیهانـدا بناسـرێ و بـۆ خـەڵکانی جیهـان سـەرنج راکـێش بـێ کـە داخـۆ ئەمـە چـیە؟ دووپـاتی دەکەمـەوە کـورد فێمینیـزم دەبـێ بـە شـێوەیەکی زانـستی و مـەنتیقی داڕێـژەرێ و ژنـانێکی کـوردیش لـەم بـارەوە خەریکی ئیشی بێ وچانیـن. ماوەمان بدەنێ بەرهەمی کارەکەمان دەبینن.

... ماویەتی